

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.23.662 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 371.1: 372.881 (043.3)

Өмүрзакова Гүлкайыр Абдималиковна

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН КЛАССТАН
ТЫШКАРКЫ ИШТЕ УЛУТТАР АРАЛЫК МАДАНИЯТКА
ТАРБИЯЛООНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогикалык илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: **Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна**
педагогика илимдеринин доктору,
профессор, И. Арабаев атындагы Кыргыз
мамлекеттик университетинин педагогика
кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер: **Асипова Нурбүбү Асаналиевна**
педагогика илимдеринин доктору,
профессор, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз
улуттук университетинин жогорку
мектептин педагогикасы кафедрасынын
профессору

Эрдолатов Санжарбек Сайпидинович
педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент, “Ала-Тоо” Эл аралык
университетинин педагогика кафедрасынын
доценти

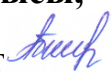
Жетектөөчү мекеме: К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик
университетинин педагогика жана
психология кафедрасы (720044, Бишкек ш.,
Ч. Айтматов проспектиси, 27).

Диссертациялык ишти коргоо 2024-жылдын 22-февралында саат
15.30да И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана
Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин
доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча
уюштурулган Д 13.23.662 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.
Дареги: 720026, Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51.

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын
идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин Илимий китепканасынан (720026, Бишкек ш., И. Раззаков
көчөсү, 51), Кыргыз билим берүү академиясынын китепканасынан (720040,
Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 25) жана КР Президентине караштуу
УАКтын сайтынан таанышууга болот (<https://vak.kg/>).

Автореферат 2023-жылдын 22-январында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент **Абдыкапарова А.О.**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Улуттар аралык маданиятка тарбиялоо азыркы учурда өлкөбүздүн келечегин да аныктаган татаал проблемалардын бири болуп саналат. Биринчиден, азыркы кездеги дүйнөдөгү ааламдашуу процесси, Кыргыз Республикасындагы социалдык-экономикалык жана саясий өзгөрүүлөр, чек ара маселелери менен байланышкан чыр-чатактар улуттар аралык чыңалуунун жаратууда. Экинчиден, өлкөбүздүн улуттук саясатынын Стратегиясында, кабыл алынган концептуалдык документтерде өз элинин мурастарын, жалпы адамзаттык баалуулуктарды, өлкөнүн өнүгүүсүн түшүнүүгө умтулган маданияттуу «Кыргыз жаранын» тарбиялоонун зарылдыгы баса белгиленген. Мына ушул жагдайлар мектеп партасынан баштап улуттар аралык маданиятка тарбиялоону жакшыртуу милдетин коюп жатат. Мектеп социалдык институт катары бул проблеманы чечүүдө негизи ролду ойногондуктан улуттар аралык маданиятка тарбиялоону башталгыч класстан баштоо керек. Анткени, башталгыч класста баланын теңтуштары менен байланыштары жана мамилелери локалдашып, маанилүү көндүмдөрү, өзүнүн «мени» жөнүндө билими калыптанып, жакшы натыйжаны камсыз кылат.

Р.Г. Абдулатипов (1991), В.Х. Абэлян (1998), М.М. Бахтин (37), З.Т. Гасанов (1969), С.Д. Гуриева (2011), Л.Н. Дробужева (2003), Л.Н. Коган (1991) Р.И. Кусарбаев (2009), А.В. Мудрик (2000) жана башкалардын эмгектеринде улуттар аралык өз ара мамилелешүү маданиятын калыптандыруунун методологиялык жана теориялык негиздери аныкталган.

Кыргызстанда улуттар аралык мамилелер тарых, философия, социология, психология, педагогика жана башка илимдердин изилдөө объектисине киргендиктен, проблеманын ар түрдүү аспектиери изилденүүдө. Биздин изилдөөнүн контекстинде башталгыч класстын окуучуларында улуттар аралык өз ара баарлашуу маданиятын окутуу процессинде калыптандыруунун маселелерин Н.Н. Ажмякова (2005), В.И. ИONOBA (1975), М.И. Корякина (2002), Е.А. Кочетова (2006), О.В. Никонова (2003), В.И. Чернышов (2010) жана башкалар изилдешкен.

Союз тараганга чейин улуттар аралык өз ара мамилелешүүнү маселелери М.А. Алтаевдин (1967) изилдөөсүндө «Кыргызстандын тарыхын» окутууда окуучуларга элдердин интернационализмдин духунда тарбиялоонун методикалык маселелери каралган. А. Юнусходжаев (1969) Кыргызстандын мектептеринде социалисттик интернационализм жана элдердин достугунун духунда тарбиялоонун маселелерин изилдеген. Л.Ф. Тимофеева (1970) бир нече тилде окуган мектептерде класстан тышкаркы иштер окуучулардын коллективин тарбиялоонун фактору боло тургандыгы белгиленген. Н.А. Асипова (1980) изилдөөлөрүндө интернационалдык тарбия берүүнүн маселелерин тарбиянын башка түрлөрү менен айкалыштырып чечкен. А. Кожобаевдин (1991) изилдөөсүндө «Кыргызстандын тарыхын» окутууда онунчу класстын окуучуларынын улуттар аралык мамилелешүү маданиятын өнүктүрүүнүн методикалык маселелери каралган.

Ал эми СССРдин тарашы улуттар аралык мамиленин курчушуна алып келген. Окумуштуу Н.А. Асипова (1994-2022-жж.) улуттар аралык мамилелешүү маданиятын калыптандыруунун маселелерин жаңы социалдык шарттарга ылайык келген фундаменталдуу методологиялык, теориялык жана методикалык маселелерин ар тараптуу изилдеп, Кыргызстандагы «Улуттар аралык маданиятты катнаштын педагогикасы» деп аталган тармактын негиздөөчүсү катары чоң салым кошкон. Адылбек кызы Гүлназдын (2005) изилдөөсү башталгыч класстын окуучуларына улуттук, психологиялык факторлорду эске алуу менен көп маданиятка тарбиялоонун педагогикалык маселелерин арналган.

Бирок, проблеманын теориядагы жана Кыргызстандын мектептеринин практикасындагы абалын талдоо, окуучуларга улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маселелери ата мекендик изилдөөчүлөрдүн көңүл борборунда болсо да, башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка класстан тышкаркы иштерде тарбиялоо жана анын механизмдери илимий жактан жеткиликтүү изилдене электигин көрсөттү.

Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүдөй **карама-каршылыктар аныкталды:**

- башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун зарылдыгы менен бул проблеманын илимий методикалык жеткиликтүү иштелип чыкпагандыгынын ортосундагы;

- башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мүмкүнчүлүгүнүн болушу менен жана алардын педагогикалык шарттарынын аныкталбагандыгынын ортосундагы.

Класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстардын окуучуларынын арасында улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмунун, технологиясын жана педагогикалык шарттарын илимий жактан негиздөөнүн, практикалык сунуштарды иштеп чыгуунун, жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды чечүүнүн зарылдыгы «Башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоону кандай педагогикалык шарттар жогорулатат?» деген маселе изилдөөбүздүн проблемасын аныктайт.

Мына ушул жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн темасын «Башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары» деген аталышта аныктоого негиз болду.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий-изилдөө программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелерде жүргүзүлүүчү илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Изилдөөнүн темасы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын илимий иштеринин 2015-2020-жылдардагы тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты: башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын аныктоо жана педагогикалык экспериментте текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмунун, маңызын, өнүгүшүнүн негизги өбөлгөлөрүн аныктоо.

2. Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын критерийлерин жана деңгээлдерин аныктоо.

3. Башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын, теориялык моделин аныктоо жана аларды педагогикалык экспериментте текшерүү, практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмуну, маңызы, өзгөчөлүктөрү, өнүгүшүнүн негизги өбөлгөлөрү, «улуттар аралык маданиятка тарбиялоо», «улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маңызы», «улуттар аралык маданиятка тарбиялоону калыптандыруу» түшүнүктөрү такталгандыгында.

2. Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын структуралык компоненттери (когнитивдик, мотивациялык, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу), анын критерийлери, деңгээлдери (жогорку, орточо, төмөнкү) такталгандыгында.

3. Класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары, теориялык модели аныкталып педагогикалык экспериментте текшерилгендигинде; башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоого багытталган класстан тышкаркы иштердин системасы апробациялангандыгында.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган педагогикалык шарттар, теориялык модель, мазмун класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоону өркүндөтүүгө негиз болот; изилдөөнүн материалдары башталгыч класстын окуучуларына улуттар аралык маданиятка тарбия берүүгө багытталган окуу программаларын, колдонмолорун, нормативдик документтерди түзүүдө колдонулат. Изилдөөнүн жүрүшүндө иштелип чыккан технология эксперименталдык мектептердин окуучуларынын улуттар аралык маданиятка карата тарбиялангандыгына оң таасирин тийгизген. Башталгыч класстын мугалимдери үчүн класстан тышкаркы иштердин алгылыктуу системасы иштелип чыкты.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Азыркы кездеги өлкөбүздөгү социалдык-экономикалык жана саясий өзгөрүүлөрдүн шарттарында класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмуну, маңызы жана анын теориялык негиздери, өнүгүшүнүн негизги өбөлгөлөрү, «улуттар аралык маданиятка тарбиялоо», «улуттар аралык маданиятка

тарбиялоонун маңызы», «Улуттар аралык маданиятка тарбиялоону калыптандыруу» түшүнүктөрү.

2. Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын когнитивдик, мотивациялык, иш аракеттик жана баалоочу компоненттерин камтыган критерийлери жана жогорку, орто, төмөнк деңгээлдери.

3. Изилдөөнүн жүрүшүндө башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка класстан тышкаркы иштерде тарбиялоонун таасирин арттыруунун педагогикалык шарттары, максаттык, мазмундук, технологиялык, иш аракеттик жана натыйжалык блоктордон турган теориялык модели, тарбиялык иштердин системасы, эксперименттин жыйынтыктары жана иштелип чыккан практикалык сунуштар.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Азыркы кездеги башталгыч класстын окуучуларына класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун системасын модели, педагогикалык шарттары аныкталды; улуттар аралык маданиятка класстан тышкаркы иштерде тарбиялоонун теориялык моделин, тарбиялангандыгынын критерийлери, деңгээлдери, «улуттар аралык маданиятка тарбиялоо» түшүнүгү такталды, класстан тышкаркы иштердин системасы практикага сунушталды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары И. Арабаев атындагы КМУнун жана ОшМУнун педагогика кафедрасынын жыйындарында, эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда талкууланды.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышынын толуктугу. Диссертациянын негизги мазмуну 8 илимий эмгекте (РИНЦ тизмегиндеги журналдарда) чагылдырылды.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан жана алардан келип чыккан корутундулардан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталган жоболор, аткарылган ишке изденүүчүнүн кошкон жеке салымы жана көлөмү көрсөтүлгөн

Биринчи бап “Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятын тарбиялоонун теориялык негиздери” деп аталып, биринчи милдетти чечүүгө багытталган. Азыркы кездеги Кыргызстандагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун проблемасын ар тараптуу логикалык жана тарыхый биримдикте изилдөөнү талап кылат. Улуттар аралык мамилелер өзүнө түпкү улут менен улуттук азчылыктын ортосундагы катнашты жана мамилелерди камтып, ал өзгөчө мааниге эрежелерге ээ болот. Бул проблеманын ар кандай аспекти

философия, социология, педагогика, психология ж.б. илимдердин тармактарында каралууда. «Улуттар аралык маданиятка тарбиялоо» деген түшүнүктү аныктоо үчүн биз «этнос», улут, улуттук мамилелер ж.б.у.с. түшүнүктөр талданды. «Улуттук маселе,— деп баса белгилеген Р. Абдулатипов, — ар бир өлкө үчүн конкреттүү. Ал эми улуттук (этникалык) саясат — бул улуттардын ар тараптуу өнүгүүсү, алардын бүткүл эл менен бирге коомдун бардык чөйрөлөрүндө бирдей жанаша жашоосун орнотуу максатында ар бир улуттун кызыкчылыгын эске алуу менен бирдиктүү мамлекетте бүт мамлекеттин элдеринин жамаатын, улуттук жана этностор аралык процесстерди башкаруу».

Совет мезгилинде жана Кыргызстандын өнүгүүсүнүн жаңы этабында өлкөбүздүн окумуштууларынын улут маселесинин теориялык маселелерин, улуттар аралык чыр-чатактарды чечүүнүн жолдорун, мамилелерди жакшыртууга багытталган маселелерди изилдешкен. Көп улуттуу Кыргызстанда «Кантип улуттар аралык маданиятка тарбиялоону ишке ашыруу керек?» деген маселени чечүүнүн жолун издөө, бизди проблеманын тарыхый тажрыйбасын үйрөнүүгө жана өлкөдө болуп жаткан окуяларга адекваттуу баа берүү зарылдыгына алып келген. Жаш муундарга интернационалдык-патриоттук тарбия берүү инсанды калыптандыруунун көп кырдуу процессинин ажырагыс бөлүгү болуп саналган. Окумуштуулар тарабынан бул проблема «интернационализм», «патриотизм» сыяктуу илимий категориялардын негизинде каралып, Кыргызстандын мектептеринде, өзгөчө көп тилдүү мектептеринде интернационалдык тарбия берүү боюнча бир кыйла тажрыйбалар топтолгон. Илимий эмгектерде, улуттук жана интернационалдык тарбиянын диалектикасы көрсөтүлүп, улуттук аң-сезим менен улутчулдуктун айырмачылыктары ачылып, улуттук кызыкчылыктарга жетишсиз көңүл бурулган. Ошондой эле тарбияны уюштуруунун айрым формалары (интернационалдык достук клубдары, бирикмелер, спорттук-техникалык лагерлер ж.б.) жергиликтүү материалдардын негизинде талданган. Окуу-тарбия ишинин жүрүшүндө окуучуларды өлкөбүздө жашаган элдердин прогрессивдүү маданий мурастары, дүйнөлүк жана социалисттик коомдун рухий баалуулуктары менен тааныштырууга маселесине көңүл бөлүнгөн. (Н.А. Асипова, Д.С. Жапаров, Н.И. Имаева, Р.Р. Иманкулов, А. Карыпкулов, В.В. Светличная, Л.Ф. Тимофеева, Л.А. Шейман ж.б. лар).

Изилдөөнүн жүрүшүндө «маданият» түшүнүгүн философтордун, психологдордун жана педагогдордун изилдөөлөрүндө таянуу менен талдоого алдык. Жалпысынан маданият — бул адамдар жараткан объективдүү реалдуулуктун бардык байлыгында жана көп түрдүүлүгүндө өзүнүн тышкы көрүнүшүн алган, ишмердүүлүктүн социалдык субъектиси катары адамдын өзүнүн күчтөрүнүн жана мамилелеринин өнүгүүсүнүн тарыхый процесси экендигине макул болуу менен жалпысынан анын негизги функциясын адамдык-чыгармачылык деп билебиз. Маданият адам баласынын иш аракеттеринин көп түрдүүлүгүнө карата түрлөргө бөлүнөт. Мына ушулардын арасында улуттар аралык маданиятка тарбиялоо деген түшүнүк бар.

Улуттар аралык маданиятка тарбиялоо – бул коомдун социалдык-тарыхый өнүгүүсү менен шартталган, улуттук жана адамзаттык баалуулуктарга негизделген максаттарын, мамилелерин жана анын маңызын, формаларын чагылдырган инсандын интегралдык тарбияланышы.

Илимий адабияттарда улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун белгилүү принциптери аныкталган. Өлкөбүздө Улуттар аралык маданиятка тарбиялоо “2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында Кыргыз жараны” деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүүнүн концепциясына аныкталган төмөндөгү принциптерге таянат:

- жарандарынын этностук, диний, социалдык жана аймактык таандыктыгына карабастан, тең укуктуулугун кепилдөө менен басмырлоого жол бербөө;

- ыктыярдуулук, көп түрдүүлүктү урматтоо жана таануу, жарандардын укуктары менен милдеттеринин, ар түрдүү көз караштагы ар кандай топтордун ортосундагы тең салмактуулукту камсыздоо;

- кыргыз жаранын жана мамлекетти өнүктүрүүгө кызыкдар болгон бардык тараптардын өз ара аракеттенүүсү жана өнөктөштүгү.

Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоо үчүн эң маанилүү принциптери бул тарбиялоонун максаттуу багытталгандыгын жана тарбиялык иштерге комплекстүү мамилени жасоонун негизинде ишке ашырылышы.

Улуттар аралык маданиятка тарбиялоо маселеси татаал жана тарыхый тамырларга ээ проблема. Алгач өндүргүч күчтөрдүн өнүгүшү, таптардын жана мамлекеттердин пайда болушу менен улуттардын калыптанышы уланган. Ал өзүнүн табияты боюнча улуттар аралык мамилелердин социалдык-саясий, адеп-ахлактык маңызын чагылдырган спецификалык формадагы коомдун руханий турмушунун кубулушу болуп саналат. XX кылымдын аягында «улуттар аралык байланыш педагогикасы» деп аталган тармактын пайда болгон. Анын предмети көп улуттуу коомдо адамдардын мамилелерин гумандаштырууну, гармонизациялоону камсыз кылуунун жолдорун жана шарттарын изилдөө. Окумуштуу К.И. Султанбаева жаңы тармактын төмөндөгүдөй функцияларын белгилеген 1. Толеранттуулукту 2. Максаттуу. 3. Диагностикалык. 4. Прогноздоочу. 5. Социалдаштыруучу. 6. Гуманисттик.

Илимий булактарды талдоо педагогикалык практика мектеп окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоону интегралдык кубулуш катары кароого жана анын маңызын аныктоого мүмкүндүк берди. Улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маңызы – улут топтогон баалуу-луктарды, салттарды сактооп өнүктүрүүнү жана муундан муунга өтүп келе жаткан камсыз кылуу менен аныкталат. Ар түрдүү улуттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы байланышты ишке ашыруу маданияттарды өз ара байытып, инсандын чыгармачылык, рухий жактан өнүгүшү үчүн көмөк көрсөтөт жана шарттарды түзөт.

Улуттар аралык маданиятка тарбиялоону калыптандыруу – улуттар тарабынан маданият тарабынан жаралган идеалдуу

объективдүүлүктүн контекстинде коюлган талаптарга ылайык мектеп окуучуларынын улут аралык маданиятка тарбиялангандыкты калыптандыруунун системалуу, максаттуу жана этаптуу процессин түшүнөбүз.

Азыркы кезде мектеп окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун өбөлгөлөрүн аныктоо тарбиялоо процессин байытып, алгылыктуу идеяларды, тажрыйбаларды чыгармачылык менен пайдаланып, теориялык базаны түзүүгө жана практикалык ишке ашырууга көмөктөшөт. Окумуштуулар В.М. Рябков жана Б.Г. Могилницкийдин пикири боюнча проблеманы тарыхый-педагогикалык талдоо илимий тануучулук, прогноздук, социалдык эс-тутумдун тарбиялоочу функцияларды аткарат. Илимий булактарды талдоо, кубулуштун өзгөчөлүктөрүнө жана аспектилерине көңүл буруу окуучуларды улуттар аралык маданиятына тарбиялоонун негизги түшүнүктөрүн талдоого, проблеманын генезисине кайрылууга мүмкүндүк берди. Генезис бул процесстин келип чыгышы, пайда болушу жана андан кийинки өнүгүүсү жөнүндө түшүнүк берип, бул кубулуштун динамикасы абалы тууралуу маалымат берет. Бул өз кезегинде логикалык жана теориялык методдор менен тыгыз байланышта фактыларды, тажрыйбаларды улуттар аралык маданиятка тарбиялоо маселесин талдоого жардам берет. Изилдөөнүн жүрүшүндө педагогикалык-психологиялык, тарыхый-саясий, социалдык-экономикалык, маданий өбөлгөлөрдү аныктай алдык.

Жаш муундарды улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо мектеп социалдык институт катары негизги ролду ойнойт. Башталгыч класстын окуучуларынын курактык жана психологиялык өзгөчөлүктөрү (дилгирилиги, кызыгуусунун өзгөчөлүктөрү, сезимталдыгы, эмоционалдык ачыктык, аң-сезиминде улутчулдук калдыктары жоктугу ж.б.) улуттар аралык маданиятка тарбиялоого оң таасирин тийгизет. Мына ушуга байланыштуу улуттар аралык маданиятка тарбиялоону башталгыч класстан баштоо керек.

Изилдөөнүн жүрүшүндө улуттар аралык маданиятка тарбиялоого таасир тийгизген тышкы (мамлекеттеги, жарандык коомдогу баалуулуктар жана көз караштар, коомдогу жашоо образы, ж.б.) жана ички (инсандын турмуштук тажрыйбасын, баалуулугун, багытталышын, социалдашуу жана айлана-чөйрөгө адаптациялоо процесси) факторлорду аныктоого мүмкүндүк берди. Өзгөчө ички процесстердин натыйжасында улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмуну калыптанат.

Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо инсандык жеке сапаттарды өнүктүрүү интегративдик мүнөзгө ээ болот. Бул жөнөкөй жүрүм-турум сапаттарынын калыптанышынан башталат. Коомдо адамдардын ар бир жаңы мууну белгилүү бир шарттарда жана улуттук чөйрөдө да тарбияланат. Үй-бүлөдө баланын калыптанышына жана өнүгүшүнө таасир тийгизген улуттук психологиянын бир түрү бар. Үй - бүлөдө этностук, маданий салттар, тилдик кырдаал түзүлөт. Мектепке келгенден кийин бала өзү окуган класста башка улуттун балдары жана мугалим менен болгон мамилеси үй-бүлөдө калыптанган мамилелердин

маданиятынын деңгээлине жараша өнүгөт. Окуучуларды көп улуттуу коллективде тарбиялоодо улуттук психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске ала тургандай түзүлүшү керек.

Окумуштуу О.В. Мусатова башталгыч класста инсандын калыптанышындагы эң маанилүү мезгил болгондуктан, бул куракта адекваттуу өзүн-өзү сыйлоосу, өзүнө жана башкаларга карата сын көз караштары, социалдык нормаларды өздөштүрүүсү, адеп-ахлактык сапаттары өнүгүп, маанилүү инсандык касиеттер түптөлөт. Баланын мектепке келиши менен социалдашуу мезгили башталат. Ушул мезгилден баштап жүрүш-туруш нормаларын, баалуулуктарды, үйрөнүп, мамилелешүүнүн тажрыйбасын ала баштайт. Баланын социалдашуусунда, адеп-ахлактык өнүгүүсүнүн компоненттери мектепке чейинки куракта алган тажрыйба мааниге ээ болот. Анын маданиятынын деңгээли, мамилелешүүсүнүн мүнөзүн аныктайт. Башталгыч класстын окуучусунун эркин мамилелешүүсү менен айырмаланат. Башталгыч мектеп курагында бала менен теңтуштарынын ортосундагы мамилелешүүсүнүн мүнөзү өзгөрүп, байланыштары жана мамилелери локалдашат. Ошондуктан биринчи класстан баштап жолдошуна жардам берүүгө даяр болуу, достук, жооп кайтаруу, боорукердик сыяктуу сапаттарды тарбиялоого көңүл бөлүү зарыл. Башка балдар менен үзгүлтүксүз мамилелешүү аркылуу бала өз укуктарын коргоого, коллективде жашоого үйрөнөт.

Мамилелешүү, улуттук-маданий кыртыш баланын инсанын калыптандыруунун маанилүү негизги шарты, фактору болуп саналат. Анын жүрүшүндө коммуникациялык көндүмдөрү, өзүнүн «мени» жөнүндө билими калыптанат. Чоң кишилер менен баарлашууда бала алардын иш-аракеттерин, жүрүм-турумунун максаттарын баалоонун социалдык талдоонун ыкмаларын үйрөнөт. Ал эми бир курактагы балдардын ортосундагы мамилелешүү баланын адеп-ахлактык аң-сезимин өнүктүрүүнүн маанилүү психологиялык шарты болуп саналат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө башталгыч класстын окуучуларынын чөйрөсүндө кастык, ачуулануу, агрессивдүүлүк жайылып бара жаткандыгын байкай алдык. Анткени, массалык маалымат каражаттары сабырсыздыктын, өзүмчүлдүктүн өсүшүнө алып келүүдө. Азыркы кезде көп муундуу үй-бүлөнүн азайышы, үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрүнүн биргелешип иштөө убактысын кыскарышы улуттар аралык маданиятка тарбиялоого таасирин тийгизүүдө. Мына ушуга байланыштуу кенже мектеп курагынан баштап башка адамдардын укуктарын урматтоо духунда тарбиялоонун эффективдүү механизмдерин издөөнүн зарылдыгы пайда болду.

Улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун натыйжалуулугун арттыруу улуттун этномаданий жана этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуудан көз каранды. Мисалы, кыргыз эли балдарга кыйынчылыктарды жеңүүгө, ийкемдүүлүккө, токтоолукка, ишмердүүлүккө, боорукер болууга, бейпилдикке, турмуштук татаал маселелерди тынчтык жолу менен чечүүгө, башка диний көз караштарга, үрп-адаттарга карата сабырдуулукка, улууларды сыйлоого тарбиялоого умтулган.

Мектепке кирүү баланын менен анын негизги ишмердүүлүгү окуу болуп саналат. Башталгыч класстын окуучулары ишке жөндөмдүүлүгү, ой жүгүртүү, эске тутуу, көңүл буруу, кабылдоо процесстери менен айырмаланышат. Бул мезгилде балада социалдык-психологиялык компетенттүүлүк калыптана башиайт. Л.С. Выготский башталгыч мектеп курагында интеллект интенсивдүү өнүгө тургандыгын белгилеген. Башталгыч класстын окуучусу өзүнүн өнүгүүсүндө кубулуштардын ортосундагы байланыштарды жана мамилелерди талдоого өтөт. Жогоруда айтылган жана башка өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен улуттар аралык маданиятка тарбиялоо процессин төрт этапта ишке ашыруу натыйжалуу боло тургандыгын аныктай алдык. Демек, башталгыч класстын окуучуларына класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо алардын жаш курак жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу натыйжаны камсыз кылат.

Экинчи бап “Изилдөөнүн методологиясы, методдору жана материалдары” аталып экинчи милдет чечилген. Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маселесин изилдөө концептуалдык багыттарды, методологиялык негизди жана методдорду аныктоону талап кылат. Окумуштуу В.И. Буренков улуттар аралык мамилелердин маданиятын изилдөөнүн методологиясы өнүгүүнүн гуманисттик теориясына жана ар кандай этностук топтун инсанынын тең укуктуулук, кызматташуу жана баалуулугун таануу, элдердин ортосундагы мамилелердин гуманисттик принциптерине концепциясына негизделиши керектигин белгилеген. Башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун методологиялык жактан туура негизделиши анын теориялык жана практикалык жоболорун иштеп чыгуунун негизин, конкреттүү мазмунун, структурасын, функцияларын, моделин, педагогикалык шарттарды аныктоодо өзгөчө мааниге ээ болот. Изилдөөнүн методологиялык негизи катары аксиологиялык, системалык, технологиялык, иш аракеттик, инсанга багытталган, социологиялык, чөйрөлүк, этнопедагогикалык, көп маданияттык ж.б. мамиле жасоонун багыттарын белгелемекчибиз.

Изилдөөнүн объекти: башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн жүрүшүндө биз илимий-теориялык материалдарды жана илимий булактарды талдоо, байкоо жүргүзүү; аңгемелешүү, анкета алуу, тестирлөө, сурамжылоо; педагогикалык эксперимент; математикалык методдорду колдондук.

Тарбиялык иштерге педагогикалык шарттарды эске алуу класстан тышкаркы иштердин улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мүмкүнчүлүгүн жогорулатат. Изилдөөнүн жүрүшүндө класстан тышкаркы иштердин системасы улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мүмкүнчүлүгүнө ээ экендигин аныктадык. Класстан тышкаркы иштердин

улуттар аралык маданиятын тарбиялоонун мүмкүнчүлүгү – бул башталгыч кластардын окуучуларынын жаш өзгөчөлүгүнө, билим деңгээлине, дүйнө таанымына ылайык, алгылыктуу форма жана методдорду, каражаттарды пайдаланып, алардын улуттар аралык маданиятынын калыптануусуна таасир этүү мүмкүнчүлүгүнүн жыйындысы. Башталгыч кластардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун натыйжалуулугу алардын даярдыгына, педагогикалык шарттарга көз каранды боло тургандыгын көрсөттү. Окуучулардын улуттар аралык баарлашуу маданиятын тарбиялоонун даярдыгы – алардын өзүн идентификациялай алышы, мамилелешүү маданиятынын жана адеп-ахлактык сапаттарынын калыптанышы менен аныкталат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө Н.А. Асипованын методологиялык жана теориялык көз караштарына, изилдөөбүздүн натыйжаларына таянуу менен башталгыч кластардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын компоненттерин, анын критерийлерин жана алардын даярдыгынын жогорку, орточо жана төмөнкү деңгээлдерин аныктай алдык (2.1-таблица).

2.1-таблица. – Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятынын тарбиялангандыгынын компоненттери жана критерийлери

№	Компоненттер	Критерийлер
1.	Когнитивдик	Окуучу улутун идентификациялай алышы; улутунун өзгөчөлүктөрүн, баалуулуктарын билиши; кам көрүүгө багытталган туруктуу, позитивдүү көз караштар жана ишенимдери бар;-башка улуттун элдеринин тарыхын жана маданиятын, башка улуттардын өзгөчөлүктөрү (тарыхы, тили, дини, үрп-адаттары, маданияты ж.б.у.с.) маалыматынын болушу; - башка улуттардын балдары менен өз ара аракеттенүүдөгү жүрүм-турум эрежелери билиши; өлкөдөгү жана жашаган жериндеги улуттар жөнүндө билиши; башка улуттун балдары менен мамиле тузүүнүн маанисин билиши; чыр-чатактар жана алардын келип чыгуу себептери жөнүндө билим; улуттардын укутары тууралуу маалыматынын болушу;
2.	Мотивациялык-баалуулук	Өз улутун баалуулуктарын баалайт; Башка элдердин тарыхы, маданияты жөнүндө билимдерди өздөштүрүүгө кызыгат. Окуучулардын башка улуттагы адамдар менен болгон иш-аракеттеринин жана баарлашуунун мотивациясы бар; улутуна карабастан ар бир адамды урматтайт; жалпы адамзаттык баалуулуктарга багыт алган;эмпатия

		Улуттук-жана жалпы адамзаттык баалуулуктарды кабыл алып, аларга ылайык иш-аракет кылууга умтулат;
3.	Иш-аракеттик	Башка улуттун балдары менен позитивдүү мамилелешүүгө даярдыгы бар; көп улуттуу чөйрөдө мамиле түзө билүүнүн жөндөмү, көндүмдөрү бар; башка улуттун балдары менен биргелешип, ийгиликтүү иштей алат; башка улуттун өкүлдөрү менен достук мамиледе болууну каалайт; көп улуттуу чөйрөдө жүрүм-турумдун этикалык эрежелерин сактай алат; этностор аралык чыр-чатактарды жеңүүгө жөндөмдүү; түрдүү улуттагы балдардын ортосундагы өз ара жардамдашуу; алар менен болгон байланышын кеңейтүүгө, өнүктүрүүгө умтулат.
4.	Баалоочу-маанилик	Өз улутунун каада-салтын, маданиятын баалай алышы. Каада салттын маанисин түшүнүшү; аймакта жашаган башка улуттардын маданиятын, салтын туура баалай алат.

Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун деңгээлинин мазмундук **критериалдык мүнөздөмөсү** – бул процесстин динамикасын, туруктуу интегративдик сапаттарынын калыптанышына аныктоого мүмкүндүк берген, системасы. Өз кезегинде, башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын компоненттери, критерийлери сапаттык же сандык мүнөздөмөсү катары иштеп, процесстин натыйжалуулугун системалуу баалоого мүмкүндүк берет.

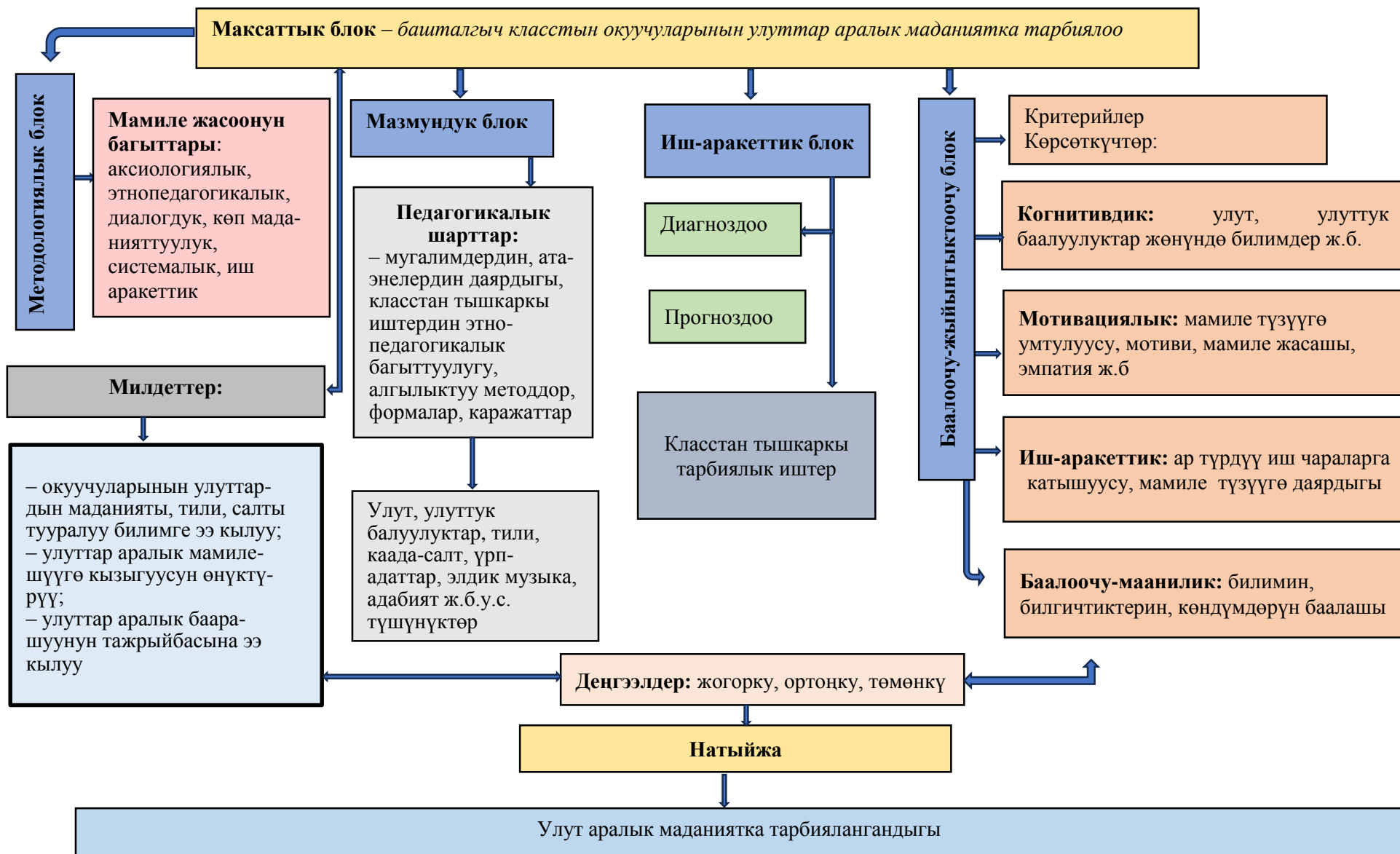
Педагогикалык процессте моделди колдонуу мугалимдин чыгармачылык менен иш алып баруусуна жардам берет. Модель изилденип жаткан объекттин ойдо чагылдырылышы жана материалдык жактан ишке ашырылышы, объект жөнүндө жаңы маалыматты алууга жана аны алмаштырууга мүмкүн боло тургандай аналог. В.Г. Афанасьева, А.Н. Дахина, В.В. Краевский, В.А. Штофф ж. б. моделдештирүүнүн теориялык жана методологиялык негиздери педагогикалык процесстин маңызын, мазмунун жана динамикалык мүнөздөмөлөрүн аныктоодо маанилүү боло тургандыгын баса белгилешкен. Изилдөөнүн натыйжасы башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка класстан тышкаркы иштерде тарбиялоонун моделин түзүүгө негиз болду. Биз түзгөн моделдин негизги **максаты:** класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларынын башка улуттагы жолдошторуна позитивдүү мамилесин жана алардын улуттук баалуулуктарына кызыгуусун калыптандыруу. Моделди түзүүдө балдардын улуттук өзгөчөлүгү, башталгыч класстын көп улуттуу курамы, ар улуттагы балдардын улуттар аралык катнаштын тили болгон расмий тилди (орус тили), социалдашуу процессинде балдардын баарлашуу чөйрөсүн кеңейиши (2.1-сүрөт).

Педагогикалык шарттарды аныктоонун зарылдыгы биринчиден, тарбиянын бул багытынын жаңы социалдык-экономикалык шарттарга ылайык келген маңызын, мазмунун аныктоо үчүн, экинчиден, мектептер үчүн илимий жана методикалык сунуштарды иштеп чыгуу, үчүнчүдөн, тарбия ишинин натыйжалуулугун арттыруунун зарылдыгы менен байланышкан.

В.А. Беликовдун пикири боюнча педагогикада коюлган милдетти чечүүгө багытталган материалдык-мейкиндик чөйрөсүнүн жана мазмундун, форманын, методдун объективдүү мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы педагогикалык шарт. Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгү педагогикалык шарттарды аныктап, эксперименттин жүрүшүндө колдодук: 1. Башталгыч класстардын мугалимдеринин окуучуларды улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун методологиясы жана теориясы боюнча түшүнүктөрүн тереңдетүү. 2. Ата-энелердин «улуттар аралык маданиятка тарбиялоо» жөнүндөгү маалыматтарга ээ кылуу жана аларды тарбиялык иштерге тартуу. 3. Тарбиялык иштердин этнопедагогикалык багыттуулугун арттыруу. 4. Жагымдуу эмоционалдык мейкиндик чөйрөсүн түзүү. 5. Класстан тышкаркы иштердин алгылыктуу форма жана методдорун колдонуу. 6. Тарбия ишинде маалыматтык-коммуникациялык каражаттардын колдонуу. 7. Тарбиялоодо алардын психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүктөрүнө ылайык келген ар түрдүү улуттар жөнүндөгү материалдардын мазмунун тандоо саналат. Демек, педагогикалык шарт – бул педагог тарабынан башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо атайын негизделген, белгилүү натыйжаны алууга багытталган, педагогикалык процесстин жүрүшүнө олуттуу таасир тийгизген жагдайдын, фактордун сырткы берилиши.

Үчүнчү бап «Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо боюнча педагогикалык эксперимент» деп аталып, изилдөөнүн үчүнчү милдети чечилген. Класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоого педагогикалык шарттардын тийгизген таасирин аныктоо үчүн 2019-2023 жылдары педагогикалык эксперимент өткөрүлдү.

Педагогикалык эксперименттин базасы катары Ош областына караштуу Өзгөн шаарындагы №7 мектеп-гимназиясы, Кара-Суу районундагы №11 Ж. Атабаев атындагы орто мектеби, Ош шаарындагы «Жетиген» мектеп-лицейи, №18 А. Навои атындагы мектеп-гимназиялары тандалып алынып, текшерүүчү (текшерүүчү топ – 283 окуучу) жана эксперименталдык топторду (эксперименталдык топ – 281 окуучу) аныктап, үч этаптан турган педагогикалык эксперимент өткөрүлүп, иштелип чыккан теориялык модель жана аныкталган педагогикалык шарттар текшерүүдөн өткөрүлдү. Моделди, педагогикалык шарттарды ишке ашыруу боюнча жүргүзүлгөн эксперименталдык иштерде төмөндөгү принциптерге өзгөчө көңүл бөлүдүк:

2.1-сүрөт. Башталгыч класстардын окуучуларынын улуттар аралык мамилелешүү маданияты калыптандыруунун модели.

- башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо инсанга багытталган мамиле кылууга;
- чоңдор менен балдардын ортосунда гумандуу мамиленин болушуна;
- башка улуттун каада салтын, маданиятын, улуттук мүнөзүн урматтоого жана башка улуттун балдарына өзгөчө көңүл бурууга;
- балдардын улуттук маданияттын элементтерин аң сезимдүү кабыл алуусун активдештирүүгө;
- балдарды башка улуттун маданияты, эл чыгармачылыгы, каада салты ж.б.лары менен тааныштырууга.

Биринчи аныктоочу этапта (2019-2020-жж.) эксперименталдык (эксперименталдык топтун – 281 окуучу) жана текшерүүчү топтун – 283 окуучу класстарын окуучулары, мугалимдери, ата-энелеринен эксперименталдык (143) жана текшерүүчү (141) топтор аныкталды. Бул этапта изилдөөнүн проблемасына байланыштуу илимий, илимий-методикалык адабияттарды, Кыргызстандын мектептеринде топтолгон тажрыйбаларды үйрөнүп, талдап, изилденип жаткан проблеманын теориядагы жана практикадагы аныкталды.

Диагноздоонун методдорунун комплексин колдонуу менен төмөндөгүдөй багыттарда изилдөө иштери жүргүзүлдү: тарбиялоого таасир тийгизген факторлорду аныктоо, башталгыч класстын окуучуларынын улуттук баалуулуктар тууралуу маалыматка ээ болушу жана өзүн идентификациялай алышы; мугалимдердин даярдыгынын деңгээли, ата-энелердин улуттар аралык маданиятка тарбиялоо жөнүндөгү маалыматка ээ болушу, тарбиялык иштерге катышы, улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун компоненттерин жана критерийлерин деңгээли; тарбиялоонун багыттары.

Аныктоочу эксперименттин материалдарын талдоонун негизинде башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятынын тарбиялануусунун компоненттери, критерийлери, деңгээлдери, теориялык модель аныкталды.

Бул этапта эксперименталдык топтогу мугалимдердин жана ата-энелердин улуттар аралык мамилелешүү маданиятын көтөрүү максатында атайын даярдалган программанын алкагында төмөндөгү багыттарда иш жүргүзүлдү:

1. Мугалимдерди улуттар аралык маданиятка тарбиялоо ишинин негиздери боюнча теориялык маалыматтарга, практикалык көндүмдөрүнө ээ кылуу.
2. Алардын азыркы кездеги дүйнөдөгү өзгөрүүлөрдүн шартында улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун перспективасы жөнүндө маалыматтарга ээ кылуу.
3. Улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун жеке адам жана коом үчүн маанисин түшүндүрүү.
4. Улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо коомдун суроо талаптарын эске алуунун зарылдыгы түшүндүрүү.

5. Окуучулардын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо алардын жекече психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуунун зарылдыгын жана маанисин түшүндүрүү.

6. Окуучулардын башка улуттун маданиятына, каада салтына, балдар адабиятына кызыгуусун өнүктүрүү жана калыптандыруу.

Изилдөөнүн жүрүшүндө көпчүлүк ата-энелер балдарына улуттар аралык маданиятка тарбиялоого байланышкан маселелер тууралуу толук кандуу айтып бере алышпагандыгын аныктай алдык.

Мына ушул маселелер боюнча эксперименталдык топтун мугалимдери, ата-энелери менен лекциялар, семинарлар, талкуулар, тренингдер уюштурулду. Натыйжада алар жакшы даярдыкка ээ болгондугун көрө алдык. Ал эми текшерүүчүү топтун мугалимдери жана ата-энелери улут, улуттар аралык мамилелешүү маданиятына байланышкан маселелер боюнча атайын даярданган өтүшпөгөн.

Изилдөөнүн алгачкы этабында эксперименталдык топтун жана текшерүүчүү топтун башталгыч класстын окуучуларынын өзүн идентификациялай ала тургандыгынын жана улуттар аралык маданиятка мамиле жасоосунун калыптанышынын деңгээлин аныктадык. Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган критерийлердин ар биринин көрсөткүчтөрүнө таянып, улуттар аралык мамилелешүү маданиятынын калыптануусунун төмөнкү, орто, жогорку деңгээлин аныктай алдык

Төмөнкү деңгээл: башталгыч кластардын окуучуларынын өз улуту жана анын баалуулуктары тууралуу түшүнүгү начар анын маанисин такыр эле баалашпайт. Бул багытта билими, билгичтиктери, көндүмөрү жетишсиз. Улуттук баалуулуктарга карата туура багыттары жок. Бул маселе боюнча маалымат издебейт, фрагменттик билимдери улуттук баалуулуктарды өздөштүрүүсүнө жардам бербейт. Сурамжылоого катышкан окуучулардын арасында башка улуттун өкүлдөрүнө мамилеси терс мүнөзгө ээ.

Орточо деңгээл: башталгыч кластардын окуучуларынын улуттук баалуулуктун маанисин түшүнүшөт. Алар иш-чараларга жана программаларга дайыма катышууга кызыгышпайт. Сунуш кылган улуттук каада-салттын эрежелери жөнүндө түшүнүктөрү бар, бирок аны ар дайым эле сакташпайт. Бул ишти жүргүзүүнүн практикалык жана кызыгуусу көндүмдөрү орто деңгээлде. Өзүнүн иш аракети дайыма рефлексиялай алышпайт. өз алдынча дайыма ой жүгүртүп, дайыма өзүн баалабайт. Окуучулар улуттук негизде өзүн-өзү идентификациялоого оң мамиле. Башка улуттун кээ бир өкүлдөрүнө элдерге карата жек көрүүчүлүк, алар менен карым-катнашты каалабагандыгы, башка улуттун өкүлдөрү менен баарлашууда кайдыгер жүрүм-туруму бар.

Жогорку деңгээл: башталгыч кластардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын мотивдеринин, максаттарынын болушу менен мүнөздөлөт; каада-салттар боюнча билими, билгичтиги жана көндүмдөрү бар. Башка улуттун баалуулуктары жөнүндө билүүгө умтулат. Улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын **жогорку** деңгээлинин көрсөткүчтөрү төмөнкүдөй: 1) Улуттук өзгөчөлүгүн аңдап

билүү, өз улутуна кам көрүүгө багытталган туруктуу, позитивдүү көз караштар жана ишенимдеи бар. 2) Жалпы адамзаттык баалуулуктарды өздөштүрүүгө дайыма умтулат(боорукердик, эмгекчилдик, чынчылдык, патриоттуулук, гуманизм ж.б. Улуттук-маданий компоненттин (улуттук тил, тарых, искусство, фольклор, дин ж.б.) негизинде жалпы адамзаттык баалуулуктарды кабыл алат. 3) Башка элдердин тарыхына, адабиятына, маданиятына болгон кызыгуусу туруктуу, ар түрдүү булактарды (китептер, тасмалар, көргөзмөлөр ж.б.у.с.) пайдаланат.4) Башка улуттун өкүлдөрүнө жана анын маданиятын түшүнүү менен кабыл алып, достук мамилелерди өнүктүрүүнү каалайт, алардын маданиятын жана тарыхын урматтайт. 5) Практикалык иш-аракеттеринде башка улуттардын өкүлдөрү менен мамилелерди өнүктүрүү, этностор аралык коммуникацияда жүрүм-турумдун этикалык-укуктук нормаларын сактоого умтулат

Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө алынган натыйжалар төмөндөгүдөй тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди:

- башталгыч класстын окуучулардын улуттук өзүн идентификациялоосу деңгээли төмөн,
- башталгыч класстын окуучулардын өзүнүн улутунун өзгөчөлүктөрү, маданияты ж.б. маселелер боюнча түшүнүктөрү калыптанбаган;
- өзүн улут катары таанып билүү жөндөмү калыптанбаган, даярдыгы жок;
- тарбиялоо негизинен мугалим тарабынан гана жүргүзүлөт;
- ата-энелердин көпчүлүгүнүн улут маселеси жөнүндө жеткиликтүү түшүнүктөрү жок, мектептеги иш чараларга маани беришпейт, үйдө бул багытта балдары менен максаттуу иш алып барышпайт;

Көпчүлүк учурда бул багытта системалуу иш жүргүзүлбөгөндүктөн, эпизоддук мүнөздө өткөрүлгөн иш чаралар окуучунун өзүн идентификациялоосуна, улуттар аралык маданиятка тарбиялоого анча деле таасир тийгизе албай жатат. Аныктоочу экспериментте алынган натыйжалар педагогикалык шарттарды, теориялык моделди жана калыптандыруучу эксперименттин материалдарын иштеп чыгууга жана негиз болду.

Калыптандыруучу этаптын (2020-2022-жж.) максаты аныкталган теориялык моделди жана педагогикалык шарттарды эске алуу менен класстан тышкаркы тарбиялык иштерде эксперименталдык топтогу окуучулардын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун натыйжалуулугун арттыруу болуп саналат. Бул этапта дайыма мониторинг жүргүзүлүп, зарыл болгон учурда педагогикалык коррекциялоо жүргүзүлүп турду

Бул этаптын милдеттери:

Калыптандыруучу этапта төмөндөгү милдеттерди чечүүгө көңүл бөлдүк:

- башталгыч класстын окуучуларын өзүн идентификациялай билүү жөндөмүн, мамилелешүүдөгү жүрүм-турум эрежелери жөнүндө билимдерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу;

– улуттар аралык маданиятка тарбиялоо чөйрөсүндө позитивдүү ишенимдерди калыптандыруу (өз улутуна аяр мамиле кылуу, элдерди салыштыруу, элдер менен тилектештик, улуттук кадыр-баркты сыйлоо);

– окуучулар арасында келип чыккан улуттар аралык чыр-чатакты чечүүнүн жолдорун үйрөтүү.

Ушул милдеттерди чечүү үчүн педагогикалык эксперименттин программасы өлкөбүздө жашаган кыргыз, орус, өзбек, тажик, дунган, казак, ж.б. улуттардын маданиятынын чагылдырган фольклордук жанрдагы чыгармалар, элдик ыр-бийлер, оюндар, балдар үчүн жазылган жомоктор, үрп-адаттары жана каада-салттар менен тааныштыруу камтылган. Бул материалдар балдардын жалпы адамзаттык баалуулуктарды өздөштүрүүсүнө жардам берүү үчүн иштелип чыгып, алардын жаш курагына ылайыктуу эмоционалдык (юмор), моралдык (боорукердик, сүйүү, макулдук) жана жүрүм-турум эрежелери (камкордук, өз ара жардамдашуу, этикет, меймандостук), улуттук баалулуктар туурасында билимге ээ кылууну көздөдү. Эксперименталдык топтун окуучулары класстан тышкаркы иштердин ар түрдүү алгылыктуу формалары (аңгемелешүүлөрдү, улуттук майрамдарга, фольклордук концерттерге, улуттук маданият боюнча көргөзмөлөргө катыштырууга, башка улуттардын жомокторун биргелешип окууга, спорттук мелдештерди, элдик оюндарды өткөрүүгө, тренингдерге ж.б.), «Мекеним Кыргызстан» деп аталган класстык сабактардын цикли уюштурулду. Эксперименталдык башталгыч класстын мугалимдери балдар үчүн жазылган адабияттарды, ММКтарын, маалыматтык технологиялардын мүмкүнчүлүктөрүн, элдик педагогиканын каражаттарын ж.б.у.с. материалдарды пайдаланышып, ата-энелерди тарбиялык иш чараларга системалуу катыштыра алышты. Алардын жүрүшүндө окуучулар мамилешүү маданиятынын тажрыйбасына ээ болушуна, позитивдүү сезимдерди калыптандырууга көңүл бөлдүк.

Башталгыч класстын окуучуларынын өзүн идентификациялай билүү маселесин чечүү үчүн эксперименталдык топтун окуучуларынын арасында төмөндөгүлөргө көңүл бөлдүк: 1) окуучуларды өз улуту жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө билимдерди калыптандыруу; 2) окуучуларды улуттук идентификациялоого байланышкан маалыматтарды үйрөнүүгө багыттоого; 3) башка улуттун маданиятына, тилине, каада-салтына сый мамиле жасоого тарбиялоо; 4) улуттук терс көз карашка жана улуттук ишенбөөчүлүккө каршы туруу жөндөмүн калыптандыруу. Изилдөөнүн жүрүшүндө Эксперименталдык топтогу терс караштагы жана төмөнкү деңгээлдеги окуучулардын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен калыптандыруучу этапта алардын башка улуттун өкүлдөрүнө карата терс сезимдерин жоюп, позитивдүү көз карашын калыптандыруу үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлду:

1. Кыргызстан көп улуттуу өлкө экендигин түшүндүрүү.
2. Улуттардын тең укутуулугу тууралуу маалыматтарга ээ кылуу.
3. Улуттук маданият, каада-салт ж.б. алардын айырмачылыктары, себептери жөнүндө билимди калыптандыруу.

4. Адамзаттык жана улуттук баалуулуктарга сый мамиле жасоонун жүрүм-туруму калыптандыруу.

Үчүнчү жыйынтыктоочу этапта (2020-2021-жж.) педагогикалык эксперимент жыйынтыкталды. Изилдөөнүн алгачкы этабында эксперименталдык топтун жана текшерүүчү топтун окуучуларынын көпчүлүгү өзүн идентификациялоого даяр эмес экендигин, бул тууралуу маалыматтарынын көрсөткүчтөрү бирдей деңгээлде болгондугун 3.1-таблицадан көрө алабыз.

3.1-таблица. – Башталгыч класстын окуучусунун өзүн идентификациялоо боюнча маалыматка ээ болушу (% менен)

Топтор	Жакшы билем		Жалпы жонунан билем ние		Толук билбеймин	
	Эксп. чейин	Эксп. кийин	Эксп. чейин	Эксп. кийин	Эксп. чейин	Эксп. кийин
Эксп. топ (281 окуучу)	17 %	53 %	29 %	38 %	54 %	9 %
Текш. топ (283 окуучу)	15 %	30 %	31 %	33 %	54 %	37 %

Эки топтун окуучулары өз улутун билгени менен улутуна таандык үрп-адаттары, каада-салты, маданияты ж.б.у.с. маселелер боюнча түшүнүктөрү жетишсиз. Эксперименталдык топтун окуучулары менен ушул маселелерди чагылдырган атайын тарбиялык иштер системалуу уюштурулду. Натыйжада эксперименталдык топтун окуучулары өзүн идентификациялай алгандар 17%дан 53%га, жалпы жонунан билгендер 29%дан 38%га өссө, билбегендер 9%га чейин азайган. Окуучулар Кыргызстанда жашаган улуттар, өз улутунун жана башка улуттун тарыхы, маданияты каада салты ж.б. маселелер боюнча жаңы билимдерге ээ болушкандыктарын жана өзүн идентификациялай тургандыктарын көрсөтө алышты. Бул көрсөткүч текшерүүчү топто 30%, 33% жана 37%ды түзгөн .

Изилдөөнүн жүрүшүндө башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын деңгээлин аныктадык (3.2-таблица).

3.2-таблица. – Окуучуларынын арасында улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын деңгээли

Деңгээлдер	Текшерүүчү топ (283 окуучу)		Эксперименталдык топ (281 окуучу)	
	Эксп. башында	Эксп. соңунда	Эксп. башында	Эксп. соңунда
Төмөнкү	58%	53%	56%	27%
Ортоңку	31%	33%	34%	43%
Жогорку	11,%	14%	10%	30%

Аныктоочу этапта бул көрсөткүч эксперименталдык жана текшерүүчү топтордо негизинен бирдей деңгээлде болгон. Калыптандыруучу эксперименттен кийин бул көрсөткүч эксперименталдык топто жогорку жогорку деңгээл 10%дан 30%га, орто деңгээл 34% дан 43%га өссө, төмөнкү деңгээл 56%дан 27% га чейин азайып, терс көз караштагылар калган эмес. Эксперименталдык топтун окуучуларынын арасындагы терс көз караштагы окуучулар башка улуттардын балдары менен достук мамиле түзүү керектигин белгилешкен. Ал эми текшерүүчү топто жогорку деңгээл 11 %дан 14%га, орточо деңгээл 31%дан 33%га өссө, төмөнкү деңгээл 5%га гана азайган.

Ошондой эле педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун структуралык компоненттеринин өнүгүү динамикасын изилдедик. Аныктоочу этапта эки топто тең улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун компоненттеринин деңгээли негизинен бирдей болгон. Калыптандыруучу этапта эксперименталдык топтор үчүн ар бир компонентке жараша конкреттүү милдеттерди койдук. Максаттуу жүргүзүлгөн класстан тышкаркы иштердин натыйжасында алардын алардын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгын компоненттеринин жана критерийлеринин деңгээли бир кыйла өзгөргөн. Бул жагдайды окуучулардын теориялык маалыматтарга, практикалык көндүмдөргө ээ болгондугу менен байланыштыра алабыз. Педагогикалык эксперименттин натыйжалары иш изилдөөнүн гипотезасынын тууралыгын көрсөттү. Демек, класстан тышкаркы иштердин системасынын тарбиялоочу мүмкүнчүлүгүн башталгыч класстын окуучуларынын аралык маданиятка тарбиялоого багытталган иш аракеттердин системасы катары карсак болот.

КОРУТУНДУ

1. Азыркы кездеги дүйнөдөгү ааламдаштыруунун жана көп улуттуу Кыргыз Республикасындагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында мектеп окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун актуалдуулугу улам барган сайын өсүүдө. Мына ушуга байланыштуу өлкөбүздө кабыл алынган улуттук саясатынын стратегиялык документтеринде “Кыргыз жаранын” тарбиялоо маселеси, улуттар аралык байланышты жакшыртуунун зарылдыгы аныкталган. Мектеп окуучуларына улуттар аралык маданиятка тарбиялоо боюнча Кыргызстандын мектептеринде тажрыйбалар топтолуп, бир катар изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Теориялык булактарды талдоо, Кыргызстандын окумуштуулары тарабынан улут, улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун бир катар маселеси изилденсе дагы, жаңы шарттарга ылайык башталгыч класстардын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маселелери изилдене электигин көрсөттү.

Улуттар аралык маданиятка тарбиялоону мектеп окуучуларын тарбиялоонун концепциясында коюлган талаптарга ылайык коом тарабынан жаралган улуттук баалуулуктарды алардын өздөштүрүүсүн камсыз кылууга

багытталган системалуу, максаттуу тарбиялык процессти түшүнөбүз. Улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун маңызы – улут топтогон жана муундан муунга өтүп келе жаткан баалуулуктарды жана салттарды сактоону жана өнүктүрүүнү камсыз кылуу. Маданияттарды өз ара байытуу ар түрдүү улуттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы толук кандуу байланышты ишке ашырууга жана инсандын чыгармачылык, рухий жактан өнүүшү үчүн шарттарды түзөт. Философиялык, социологиялык, психологиялык жана педагогикалык адабияттарды талдоо мектеп окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоо интегралдык кубулуш катары кароого мүмкүндүк берет.

2. Башталгыч класстардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгы – бул мотивациялык, когнитивдик, иш-аракеттик жана баалоочу-жыйынтыктоочу компоненттерди жана критерийлерди камтыган окуучунун касиети. Окуучулардын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын негизги критерийлери төмөндөгүлөр: окуучунун өз улутун жана өлкөбүздө жашаган улуттарды билиши, алардын каада-салтына, маданиятына, улуттук баалуулуктарына кызыгуусу; башка улуттардын баалуулуктары боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүүгө умтулушу ж.б. Мына ушуга ылайык башталгыч класстардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын жогорку, орточо, төмөнкү, терс көз караштагы деңгээлдери бар.

3. Башталгыч класстын окуучуларынын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятын тарбиялангандыгы билимдин, билгичтиктин, көндүмдөрдүн болушу менен мүнөздөлөт. Мына ушул маселени чечүүдө башталгыч класстын окуучуларынын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык мамилелешүү даярдыгынын калыптандыруунун теориялык модели мааниге ээ болот. Алардын даярдыгын мазмундук, мотивациялык, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу компоненттерден турган теориялык модели натыйжаны камсыз кылат. Изилдөөнүн алгачкы этабында эксперименталдык топтогу башталгыч класстын окуучулары улуттар аралык мамилелешүү маданиятыны тарбиялангандыгынын жогорку деңгээли 14%, орточо 43%, төмөнкү 42 %, текшерүүчү топто бул көрсөткүчтөр 15 %, 40%, 45%ды түзгөн. Эксперименттин соңунда эксперименталдык топто жогорку деңгээл 42%ды, орто деңгээл 47%ды, төмөнкү деңгээл 11%ды түзгөн. Бул көрсөткүч текшерүүчү группада калыптандыруучу этаптан кийин жогорку деңгээл 31%, орто деңгээл 39%, төмөнкү деңгээл 30% болгон.

Демек, изилдөөлөрүбүздүн жыйынтыгы класстан тышкаркы иштердин системасы жана алардын максаттуу багытталгандыгы, улуттук баалуулуктарга негизделгендиги башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун натыйжалуулугуна таасир тийгизе тургандыгын далилдеди.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Мектепте класстан тышкаркы тарбиялык иштердин системасында башталгыч класстардын окуучуларынын улуттар аралык маданиятка тарбиялоодо изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган педагогикалык шарттарды, теориялык моделди чыгармачылык менен практикада пайдаланууну.

1. «Мугалимдерге улуттак аралык маданиятка тарбиялоонун негиздери» деп аталган курсту педагогикалык окуу жайларда, мугалимдердин билимин өркүндөтүү курстарында колдонуу.

2. Педагогикалык окуу жайларда келечектеги башталгыч класстын мугалимдеринин окуучуларды улуттак аралык маданиятка тарбиялоо иштерин жүргүзүү иштерине даярдоо.

3. Ата-энелерди улуттар аралык маданиятка тарбиялоо боюнча кеңири маалыматтарга ээ кылуу жана аларды тарбиялык иш чараларга системалуу катыштырууну.

4. Мына ушул багытта республикабыздын мектептеринде топтолгон алдыңкы тажрыйбаларды чыгармачылык менен пайдаланууну.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Өмүрзакова, Г. А. Улуттар аралык баарлашуу маданиятына тарбиялоонун теориясынын жана практикасынын чет элдик адабияттарда берилиши [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // Актуальные вопросы образования и науки. – 2021. – № 2 (72). – 68-71-бб..
<https://elibrary.ru/item.asp?id=47253408&ysclid=lcivg46alf853498120>.

2. Өмүрзакова, Г. А. Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятын калыптандыруунун модели [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // Alatoo Academic Studies. – 2022. – №1. 119-124-бб..
<https://elibrary.ru/item.asp?id=48356765>

3. Өмүрзакова, Г. А. Улуттар аралык мамиленин маданияты бүтүрүүчүлөрүнүн маанилүү компетенциясы катары [Текст] / А.Т. Калдыбаева, Г. А. Өмүрзакова // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – 2022. – № 2. – 80-82-бб.

4. Өмүрзакова, Г. А. Башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык маданиятын калыптандыруунун проблемалары [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // Alatoo Academic Studies. – 2022. – № 2. – 124-129-бб..
<https://elibrary.ru/item.asp?id=48356765>

5. Өмүрзакова, Г. А. Класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларынын улуттар аралык мамилелешүү маданиятын калыптандырууну экспериментте текшерүү [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2022. – № 4. – 226-235-бб.

6. Өмүрзакова, Г. А. Улуттук иденттүүлүк түшүнүгүн билим берүү чөйрөсүндө пайдалануу [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – 2022. – № 2. – 102-107-бб.

7. Өмүрзакова, Г. А. Башталгыч класстын окуучуларында улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары [Текст] / Г. А.

Өмүрзакова // Вестник Кыргызстана. – 2022. – № 2-1. – 78-83-бб. [DOI: 10.33514/BK-1694-7711-2022-2\(1\)-](https://doi.org/10.33514/BK-1694-7711-2022-2(1)-)

8. Өмүрзакова, Г. А. Класстан сырткаркы тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруу компоненттери [Текст] / Г. А. Өмүрзакова // Вестник Кыргызстана. – 2022. – № 2. – 84-87-бб. [DOI: 10.33514/BK-1694-7711-2022-2\(1\)-](https://doi.org/10.33514/BK-1694-7711-2022-2(1)-)

Өмүрзакова Гүлкайыр Абдималиковнанын «Башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иште улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары» аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: улуттар аралык маданият, башталгыч класстын окуучулары, тарбиялоо, калыптандыруу, улут, модель, педагогикалык шарт, класстан тышкаркы иш.

Изилдөөнүн максаты: башталгыч класстын окуучуларын класстан тышкаркы иштерде улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын аныктоо жана педагогикалык экспериментте текшерүү.

Изилдөөнүн объекти: башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: башталгыч класстын окуучулары улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн методдору: илимий-теориялык материалдарды жана илимий булактарды талдоо, байкоо жүргүзүү; аңгемелешүү, анкета алуу, тестирлөө, сурамжылоо; педагогикалык эксперимент; математикалык методдор.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси: коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун мазмуну, маңызы негизделгендигинде; башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялангандыгынын критерийлери, деңгээлдери такталгандыгында; класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоонун педагогикалык шарттары, модели аныкталып педагогикалык экспериментте текшерилгендигинде; «улуттар аралык маданиятка тарбиялоо» түшүнүгү такталгандыгында; башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоого багытталган класстан тышкаркы иштердин системасы апробациялангандыгында.

Колдонуу боюнча сунуштар: изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган педагогикалык шарттар, теориялык модель, мазмун класстан тышкаркы иштерде башталгыч класстын окуучуларын улуттар аралык маданиятка тарбиялоону өркүндөтүүгө негиз болот; изилдөөнүн материалдары

башталгыч класстын окучуларына улуттар аралык маданиятка тарбия берүүгө багытталган окуу программаларын. колдонмолорун, нормативдик документтерди түзүүдө колдонулса болот.

Колдонуу чөйрөсү: изилдөө учурунда иштелип чыккан технологияны мугалимдер практика жүзүндө класстан тышкаркы иш-чараларда улуттар аралык маданиятка ылайык тарбиялоодо колдоно алышат.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Омурзаковой Гүлкайыр Абдималиковны на тему: «Педагогические условия воспитания учащихся начальных классов к межнациональной культуре во внеурочной работе» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: межнациональная культура, ученики начальной школы, воспитание, формирование, нация, модель, педагогическая сфера, внеклассная деятельность.

Цель исследования: определить педагогические условия приобщения младших школьников к межнациональной культуре во внеурочной деятельности и проверить в педагогическом эксперименте.

Объект исследования: процесс воспитания учащихся начальных классов к межнациональной культуре.

Предмет исследования: педагогические условия воспитания учащихся начальных классов к межнациональной культуре.

Методы исследования: метод анализа научно-теоретического материала и научных источников; мониторинг; интервью, анкеты, тесты, опросы; педагогический эксперимент; математические методы.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования: в условиях социально-экономических изменений в обществе обосновывается содержание и сущность воспитания младших школьников в области межнациональной культуры во внеурочной деятельности; уточнены критерии и уровни воспитанности младших школьников в области межнациональной культуры; определены и проверены в педагогическом эксперименте педагогические условия и модель приобщения младших школьников к межнациональной культуре во внеурочной деятельности; уточнено понятие «воспитание межнациональной культуры»; разработана система внеурочной деятельности, направленная на приобщение младших школьников к межнациональной культуре.

Рекомендации по применению: педагогические условия, теоретическая модель, содержание, выявленные в ходе исследования, являются основанием для совершенствования воспитания учащихся начальных классов к межнациональной культуре во внеклассной деятельности; материалы исследования – учебные программы, направленные на воспитание учащихся начальных классов к межнациональной культуре. нормативных документов.

Область применения: технология, разработанная в ходе исследования, может быть использована учителями на практике во внеклассных мероприятиях в воспитании в соответствии с межнациональной культурой.

SUMMARY

dissertation research of Omurzakova Gulkayyr Abdimalikovna "Pedagogical conditions for educating primary school students to interethnic culture in extracurricular work" for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.01 – the general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: interethnic culture, elementary school students, education, formation, nation, model, pedagogical sphere, extracurricular activities.

The purpose of the study: Substantiation of the pedagogical foundations of the influence of family education on the vocational guidance of school graduates and check the effectiveness in a pedagogical experiment.

The object of the research: the process of educating primary school students to interethnic culture.

The subject of the research is the pedagogical conditions of educating primary school students to interethnic culture.

Research methods: method of analysis of scientific and theoretical material and scientific sources;; observation, questionnaire-roaning, conversation, survey, modeling, pedagogical experiment, mathematical methods.

Scientific novelty and theoretical significance of the study: the essence and influence of family education on vocational guidance of school graduates has been pedagogically substantiated; the career guidance potential of family education in the vocational guidance of school graduates has been clarified, its criteria and levels have been determined; revealed pedagogical conditions and a theoretical model for increasing the effectiveness of family education in vocational guidance of school graduates and tested in an experiment

Recommendations for use: pedagogical conditions, theoretical model, content identified in the course of the study are the basis for improving the education of primary school students to interethnic culture in extracurricular activities; research materials are educational programs aimed at educating primary school students to interethnic culture. regulatory documents.

Scope of application: the technology developed during the research can be used by teachers in practice in extracurricular activities in education in accordance with international culture.

